

Антикризова політика США

Г.Дремлюга, І.Кращенко,
студенти 3-го курсу, гр.ФБ-72
(Кібернетико-технічний
коледж м. Кіровограда)

Актуальність теми

Як відомо, США є однією з найрозвиненіших країн світу. США посідають значне місце у світовій економіці, так як вони - найбільший імпортер продукції та найбільший кредитор. Валюта багатьох країн світу (в тому числі й України) прив'язані до долара, і тому їх експорт залежить від його курсу. І дуже важливо щоб економіка США не зазнавала економічного падіння, бо це, як показала практика, завжди впливає на світову економіку в цілому. Для цього уряд США повинен оперативного реагувати на найменші зміни.

Хоч криза і розпочалася з США, то, як прогнозують економісти, вони можуть і першими вийти з неї завдяки оперативному реагуванню на економічні процеси. Також на розвиток подій впливає те, що макроекономічні рішення приймаються в єдиному центрі прийняття рішень – тандемі Уряд – Федеральна резервна система (ФРС) [5]. І досить актуальною темою є те, які ж рішення приймають США для подолання кризових явищ.

Мета статті - з'ясувати дії уряду та ФРС США щодо усуненню наслідків економічного спаду країни внаслідок фінансової кризи, їх ефективність, а також спроби недопущення нових хвиль криз.

Основна частина

Розвиток і наслідки світової фінансової кризи є метою досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. Своє бачення розвитку і наслідків світової кризи виклали О. Шаров. І. Бураковський, А. Гальчинський, Р. Манделл. Слід відзначити напрацювання в цьому напрямі українських вчених В. Гейця і О. Барановського. [3, с.41] Прогнози розвитку світової кризи в США робили всесвітньо відомі економісти П. Кругман та Н. Рубіні. [1, с.34]

Після падіння ВВП США в III кв. 2001 р. на 1,4% в річному обрахунку ФРС США почала знижувати базову процентну ставку, довівши її в 2003 р. до 1% річних.

І це стало одним з чинників економічного розвитку США в наступні роки. Економічний ріст призводив до подальшого зростання і так величезних суспільних накопичень, які дозволяли мати низьку вартість грошей — кредитні ставки. До цих власних накопичень тільки чистих іноземних кредитних інвестиції в платіжному балансі США з 2002 р. по 2007 р. додалося понад \$300 млрд., не кажучи про портфельні інвестиції, що також живили фінансову систему США. Тиск кредитного ринку на позичальників був таким, що призвів до масового придбання нової нерухомості за дешеві кредити, за що згодом, у 2008 р., вже під час фінансової кризи американські

банки були звинувачені в практиці надавання незабезпечених кредитів. Бум споживання на ринку нерухомості зробив свій внесок у зростання ВВП, призвів до перегріву будівельної галузі і відповідного зростання цін, за якими набувалося нове житло.

З 2004 р. по 2006 р. ФРС поступово підняла базову ставку з 1% до 5.25% річних. Крім додаткового росту іноземних кредитних інвестицій до США в 2006-2007 рр. і тиску пропозиції на потенційних позичальників, це призвело, через механізм плаваючих кредитних ставок, до гальмування темпів економічного росту та темпів споживання в США (в першу чергу на ринку житла). Тим паче, що навесні 2007 р. ціни на нерухомість, що до того невпинно зростали, досягли свого піку — такого рівня, що вже робили її недоступною навіть з кредитуванням — будівельна та суміжні галузі почали гальмувати. Паралельно з цим подорожчання енергоносіїв та базової сировини також стримувало ріст виробництва і споживання.

Головним чинником, що призвів до майбутньої кризи, стала кредитна криза.

Чинники кредитних ставок (інфляція від росту цін на енергоносії та базові товари, ріст ставки ФРС), у 2007 р. спричинили підвищення плаваючих номінальних кредитних ставок і різко збільшили відсотки по іпотечних кредитах на великі залишки боргу по нових (2002-2007 рр.) об'єктах іпотеки. Кредитоздатність позичальників знизилася, і відбувся перший сплеск дефолтів. Жертвами стали позичальники з незначними доходами, що при придбанні нерухомості розраховували саме на низькі кредитні ставки, спекулянти, що сподівалися на подальший ріст цін на неї, будівельні та суміжні компанії, що втратили збут і не могли розраховуватися по будівельних кредитах. Майже нова заставна нерухомість, виставлена банками на ринок, дестабілізувала його ще більше, знизила його ліквідність і ціни.

У подальшому в кредитні ставки почали закладатися додаткові кредитні ризики (неплатежі, неповернення), заставні ризики на втрату ліквідності і вартості об'єктів іпотеки, збільшуючи вимоги до боржників і породжуючи нові хвилі дефолтів.

Родинні бюджети позичальників почали зазнавати великих структурних змін — витрати почали перерозподілятися на користь іпотечних виплат і на шкоду іншому споживанню, що заклало передумови падіння національного (макроекономічного) споживання і виробництва, тобто вело до економічної кризи. Масштаб загрози споживанню в США такий, що загальний обсяг іпотечних кредитів складав близько \$10 трлн. і стосувався близько 50 млн. позичальників. З них 15% витрачали на іпотечні виплати половину і більше своїх доходів, 38% витрачали від третини до половини своїх доходів. А під загрозою або в процесі конфіскації за борги знаходилося близько 2 млн. будинків.

Через дефолти позичальників ліквідність банків США почала стрімко падати, вкладники почали втрачати довіру до банків і панічно вилучати з них свої кошти, ще більше погіршуючи банківську ліквідність, а іноземні

інвестори почали в III, IV кв. 2007 р. виводити їх зі США. З вересня 2007 р. долар внаслідок фінансових відтоків почав девальвувати відносно євро особливо сильно і ця девальвація продовжувалася до липня 2008 р., коли його курс досяг 1,6 \$/€.

Всі країни, куди почали відтікати фінансові ресурси зі США, відчули ревальваційні тенденції своїх валют.

Проблеми своєї ліквідності американські банки почали вирішувати за рахунок:

а) іншого споживчого кредитування, обмежуючи поточне споживання;

б) кредитування реального сектору економіки, який, в умовах масового використання фінансового левериджу, формування обігових коштів за рахунок кредитних ресурсів, почав відчувати труднощі з залученням кредитів, дефіцит обігових коштів і ріст вартості грошей — кредитних ставок для сфери виробництва і послуг. Кредити для всіх категорій позичальників стали дорожчати, гальмуючи економічний розвиток і споживання. З цих причин у IV кв. 2007 р. ріст ВВП в США знизився до 0,6% річних.

Для попередження гальмування економіки і намагаючись вплинути на вартість кредиту як передумову загального економічного спаду, ФРС з вересня 2007 р. по грудень знизила базову ставку з 5,25 до 4,25%, від чого долар став слабшати, експорт зростати, а з ним і ВВП (III кв.+4,9% проти +3,8% в II кв.), фінансові ресурси почали перетікати на фондовий ринок, оскільки зниження базової ставки призвело до росту його капіталізації, на ринки сировини, золота та на зовнішні фінансові ринки. Та це не могло зупинити іпотечну кризу — в листопаді 2007 р. нових будинків було продано на 34,4% менше, ніж у листопаді 2006 р., будівельна та суміжні галузі почали зупинятися, потерпаючи від падіння попиту та кредиторської заборгованості.

ВВП США за весь 2007 р. зріс лише на 2,2% (найнижчий показник за останні 5 років). Падіння обсягів продажів нових будинків за 2007 рік становило 26%, а ціни на них впали на 10%. Інфляція склала 4,1%, зросло безробіття.

Разом з тим, девальвація долара призвела до росту в 2007 р. американського експорту на 12,2%, який склав \$1620 млрд., потіснивши позиції ЄС та Японії, а імпорту — на 5,9%, який склав \$2330 млрд.. Більша частина імпорту була з Китаю та Південної Америки. ФРС відповіла на це черговими зниженнями базової ставки, довівши її в квітні 2008 р. до 2% а до кінця року — до 0,25% в надії стимулювати економіку і утримати капітали на фондовому ринку від перетікання на товарні ринки і росту цін на них.

Після того, як в IV кв. 2007 р. ріст ВВП в США склав лише 0,6% і вперше пролунало слово «реcesія», у фондових спекулянтів виникли побоювання щодо майбутньої фундаментальної вартості їх активів. У січні 2008 р. їх нерви не витримали і почалася паніка, що одразу ж перекинулася на європейський та азійські ринки і започаткувала тривалу тенденцію падіння фондових індексів. Тепер вже кредитна криза доповнилася фондовою кризою, коли кожне чергове падіння фондових індексів означало подальше вивільнення величезних обсягів грошових коштів з фондових

ринків на ринки енергоносіїв, базових товарів, продовольства, що спекулятивно здіймало ціни, закладало їх в інфляцію витрат і в номінальні кредитні ставки. Все це погіршувало споживання, гальмувало економіку, збільшувало безробіття, викликало відтоки інвестицій зі США, послаблювало долар. Навіть різке зниження в квітні 2008 р. базової ставки ФРС до 2% та повідомлення про прискорення росту ВВП в I кв. 2008 р. (+0,9%) лише тимчасово розвернуло фондовий ринок. Уряд США прийняв дворічний план (пакет заходів) по стимулюванню економіки через збільшення споживання загальним обсягом \$700 млрд.

Перший його напрямок стосувався часткового повернення подоходного податку (\$300-1200 на особу) в розмірі \$168 млрд. (з них \$152 млрд. у 2008 р., решта — 2009 р.) Виплати відбувалися з квітня по липень. Другий напрямок стосувався витрат на інфраструктурні потреби — дороги, школи, оплати енергетичних та інших витрат. Третій напрямок стосувався федерального субсидювання урядам штатів охорони здоров'я, страхування по безробіттю та виплат вчителям.

У II кв. 2008 р. економіка США, через простимульоване внутрішнє споживання та простимульований слабким курсом долара ріст експорту, дала ріст ВВП на 3,3% річних.

В США набирала обертів іпотечна криза — продажі будинків в серпні 2008 р. (до липня 2008 р.) впали на 11,5%, в серпні (до серпня 2007 р.) — на 34,5%. А загалом за 2008 р. продаж нових будинків скоротився на 44% — це дає уяву про ступіть падіння будівельної та суміжних галузей. Для підтримки ліквідності комерційних банків з «поганими (токсичними) активами» ФРС покращувала умови рефінансування. Та все ж переобтяжені банки, що вели надто ризиковану кредитну діяльність, не врятувалися — в вересні 2008 р. оголосив про банкрутство інвестиційний банк Lehman Brothers. Інший банк — Merrill Lynch — втратив значну частину своїх активів, банки Morgan Stanley и Goldman Sachs було реорганізовано, а Федеральна національна іпотечна асоціація Fannie Mae та Федеральна корпорація житлового іпотечного кредиту Freddie Mac потрапили під державне управління. На підтримання фінансового сектору, для викупу неліквідних активів, підтримку ліквідності банків ФРС виділила \$700 млрд.

Чинників, що не дали економіці США впасти в II кв. 2008 р. (ріст експорту через слабкий долар та простимульоване внутрішнє споживання), в III кв. вже не було — ресурси стимулювання витрачені, а долар різко посилювався (в серпні 1,44 \$/€). В III кв. 2008 р. в США, через різке (на 3,1% до II кв.) падіння споживчих витрат, що пов'язано з безробіттям та негативними очікуваннями, ВВП впав (-0,5%). Інвестиції в житло впали на 19,1%.

Так фінансова криза, що почалася в іпотечному секторі, охопила весь фінансовий ринок, зачепивши страхові компанії, згодом перекинулася в реальний сектор. І лише урядове стимулювання споживання, допомога ФРС банкам та послаблений долар, полегшивши американський експорт, дозволяли підтримувати мінімальне економічне зростання і втриматися від загальноекономічного падіння до літа 2008 р.

Проведені урядом США енергійні заходи з подолання фінансової кризи поки що не дали бажаних результатів. IV кв. 2008 р. в США став періодом усвідомлення економічного спаду. Оскільки його першопричиною став збій у системі фінансування (кредитування) виробництва і споживання, Мінфін США в жовтні 2008 р. розпочав реалізацію «плану порятунку» (план Полсона) фінансових ринків, що передбачав викуп неліквідних активів на суму 700 млрд. \$., а в листопаді ще \$800 млрд. допомоги фінансовому секторові.

Основні положення плану Полсона:

- виділення 700 млрд. дол. у декілька траншів;
- варанти на акції фінансових організацій в обмін на викуп проблемних активів;
- викуп проблемних активів у пенсійних фондів, місцевих адміністрацій малих банків;
- формування незалежної наглядової ради для контролю за виконанням плану;
- можливість реструктуризації іпотечних кредитів, але без права списання частини заборгованості приватних позичальників.

Крім того в результаті обговорення цього плану в Сенаті США було встановлено 149 млрд. дол. податкових стимулів і пільг для компаній, які працюють у сфері альтернативних джерел енергії, та дослідних фірм, а також податкові пільги для 24 млн. домогосподарств. [3, с. 42]

Основний компонент плану Полсона - право на емісію казначейських боргових зобов'язань на суму до 700 млрд. дол. для фінансування викупу у банків проблемних активів (головним чином, цінних паперів, прив'язаних до іпотечних кредитів). Ідея полягає в тому, що Казначейство США є довгостроковим інвестором і може тримати ці активи до погашення; відповідно, з точки зору Казначейства, "справедлива ціна" може бути вищою від поточної ринкової, зумовлена сьогодні панікою інвесторів, які намагаються якнайшвидше позбутися таких паперів.

У своїх виступах перед комітетами Конгресу США Г. Полсон і Б. Бернанке підкреслювали, що виною всьому корекція на ринку житла, а купівля у банків і страхових компаній неліквідних активів, прив'язаних до іпотечних кредитів, "створить ліквідність і сприятиме визначенню ціни на ці активи, водночас зменшуючи для інвесторів невизначеність щодо поточної вартості та перспектив фінансових організацій". Ціну активів визначатиме секретар Казначейства США після консультації з главою ФРС США. [3, с. 43]

До лютого 2009 р. план був реалізований наполовину і лише поглибив проблему. [1, с.34] Паралельно з цим ФРС знизила ставку рефінансування банків до 1% річних, а в грудні 2008 р. до 0,25%.

Але в США виявилися ті самі ділові ризики падаючої економіки, що роблять зусилля уряду та центрального банку малоефективними, і фінанси не досягають виробництва та споживання. Тому в IV кв. 2008 р. продовжився

спад економіки США. ВВП скоротився на 6,3% в річному обрахунку, експорт впав на 19,7% до III кв., а імпорт – на 17,5% до III кв.

Ціни для стимулювання споживання почали знижуватися через різні програми знижок на мікрорівні, даючи погані сигнали виробництву і додатково підштовхуючи його до скорочення, зменшення інвестицій в нього та споживачам в очікуванні подальшого падіння цін. Через падіння товарообороту і кредитоздатності почали банкрутіти роздрібні торгівельні мережі. Зростаюче безробіття звужувало базу споживання та збільшувало тягар для соціальних фондів.

У IV кв. 2008 р. економічний спад в США оцінюється як результат зниження споживчих та корпоративних витрат на тлі кредитної кризи та зростаючого безробіття. В доповіді ФРС США в лютому 2009 р. відзначалося: «...Поглиблення світової фінансової кризи відрізало доступ до кредитів як приватним особам (споживачам), так і бізнесу (виробникам), що призвело до падіння продажів всіх категорій товарів...». В свою чергу, циклічне падіння виробництва і споживання блокує кредитування через зростання ділових кредитних ризиків. Названі передумови подальшого падіння економік склалися і перейшли в 2009 р.

В I кв. 2009 р. ВВП США впав на 6,4% в основному за рахунок падіння експорту (-29,9%) (в першу чергу за рахунок експортних криз в інших країнах), а в II кв. впав на 0,1 % (експорт (-7%)). Знизилися обсяги приватного інвестування (в матеріальні та нематеріальні активи, нерухомість, промислові активи, програмне забезпечення), рівень використання виробничих потужностей впав у червні до 68% — мінімального значення від 1967р. Особливо постраждали автомобільна галузь (-24% квітень 2009 р./квітень 2008 р.), меблеве (-21,3%), текстильне виробництво (-20%). Ріст безробіття (в червні 9,5%) знижує споживчі витрати, обсяги роздрібних продажів, ділові інвестиції. Обсяг будівництва нових будинків у травні 2009 р. склав 532 000 одиниць, що на 45,2% менше, ніж у травні 2008 р.

Адміністрація президента США Б.Обами в липні 2009 р. направила до американського конгресу проект реформи системи фінансового регулювання, стабілізації фінансової системи загалом, яка б захистила споживачів фінансових послуг.

В 2009 р. стимулюючі заходи стосуються допомоги місцевій промисловості диверсифікованих країн. У США реалізуються державні будівельні проекти через субсидіювання облігацій штатів та муніципалітетів, надається допомога в розрахунках за іпотечне житло, підтримка невеликого бізнесу. Субсидіювання купівлі нового автомобіля в США на \$4500 дало ріст виробництва в автопромі на 20%.

Недоліком такого стимулювання споживання товарів тривалого використання (автомобілів, будинків тощо) є те, що після сплеску покупок слідує провал попиту і покупок через задоволений передчасний попит. Таке стимулювання може дати тільки тимчасове покращення. Тому уповільнення падіння ВВП в II кв. 2009 р. в США свідчить про недостатність стимулювання і поки не дає підстав говорити про вихід з кризи — необхідно

стимулюванням домогтися стабільного росту ВВП, а не тимчасового росту окремих товарних груп. Для цього, можливо, доцільніше стимулювати поточне споживання (товари разового та короткострокового використання). [5, с. 6-32]

Палата представників ухвалила бюджет країни на 2009-2010 фінансовий рік у розмірі 3,6 трлн. дол. і з дефіцитом у 1,2 трлн дол. Дефіцит бюджету США в період з жовтня 2008 р. по лютий 2009 р. становив 765 млрд. дол. Як повідомили представники міністерства фінансів країни, в лютому ц.р. дефіцит бюджету сягнув 192,8 млрд. дол. Це рекордний показник для дефіциту за місяць і на 10% більше за показник річної давності.

За даними джерел в адміністрації Обама, президент сподівається виконати свою обіцянку зі скорочення бюджетного дефіциту за рахунок підвищення податків для багатих американців, а також зменшення державних витрат на перебування американських військ в Іраку. [9]

2 лютого 2010 року Президент США представив Конгресу свій варіант бюджету країни, який досяг гігантської суми в 3,8 трильйона доларів. Ключовими орієнтирами головного фінансового документа стали боротьба з безробіттям і зниження величезного дефіциту національного бюджету, головним чином, за рахунок "заморожування" державних витрат.

У 2011 фінансовому році, який, починається 1 жовтня 2010 року, Барак Обама розраховує якщо й не припинити процес втрати робочих місць в економіці країни, то хоча б сповільнити його темпи. Тільки за останні 2 роки більше 7 мільйонів американців втратили свою роботу, і це число продовжує зростати. У спробі змінити цю тенденцію Обама пропонує негайно виділити 100 млрд. доларів на допомогу малому бізнесу, а також фінансово підтримати уряди окремих штатів і піти на серйозне зниження податкового тягаря для них.

Іншим важливим завданням, на вирішення якої спрямований президентський варіант бюджету, стало зниження величезного фінансового дефіциту. За підсумками цього року він складе не менше 1,6 трильйона доларів, що на 150 млрд. більше, ніж у 2009 році. Ця безпрецедентна сума рівноцінна 11% ВВП США і викликає серйозне занепокоєння в експертів. Згідно із прогнозом Обама, в 2011 році дефіцит знизиться до 1,3 трильйонів, а до 2012 року впаде до рівня 1 трильйон.

"Здувати" дефіцит планується як за рахунок заморожки державних витрат за багатьма статтями (крім соціального блоку), так і за допомогою введення додаткових податків на "винуватців кризи" - банки та корпорації. Нові податки чекають і багатих американців, що заробляють понад 250 тисяч доларів на рік.

3 лютого 2010 економічний радник президента США Пол Волкер представив у сенаті свій план, який полягає в обмеженні діяльності банків Нового Світу на фінансовому ринку. Основним змістом плану є пропозиція заборонити фінансовим інститутам одночасно займатися кредитної та інвестиційною діяльністю, що є ефективним способом страхівки від зайвих

ризиків. Схоже вже використовувалося в роки Великої Депресії, фігуруючи у вигляді окремих заходів у законі про банківську діяльність від 1933 року.

У пропонованому Волкером плані окремо прописаний відмова від будь-якої допомоги хедж-фондам. Їх клієнти, вкладаючи гроші в паї, заздалегідь поінформовані, що, в силу специфіки способу заробітку коштів подібними організаціями, у підсумку вони можуть виявитися і розбагатілими, і банкрутами. У даному випадку допомогу фондах буде розглядатися як популяризація азарту, що не завжди правильно, коли справа стосується фінансового ринку. [10]

Висновки

1. З метою фінансування економіки ФРС США, починаючи з 2008 р., «вливають» в банківські системи розвинених країн рефінансування, розблоковують банки, викупаючи «токсичні» (безнадійні) активи, а уряд проводить субсидювання споживчого попиту через різні програми, використовуючи настанови представників чиказької економічної школи (М.Фрідман), що пропонували в часи економічного спаду «розкидати гроші з вертольота» як гуманітарну допомогу, аби не дати попиту та економіці падати нижче.

В основі такої фінансової політики лежить розуміння того, що мета цих вливань, субсидій — не прирівняти збільшену грошову масу до зниженого в ході кризи ВВП (маси товарів і послуг), які обернуться простим інфляційним сплеском, а довести обсяги грошової маси в економіці (які зменшуються по мірі падіння ВВП) до рівня виробничих потужностей, що збереглися, і забезпечити фінансування докризових обсягів виробництва і споживання.

Реалізація цього потребує відповідної «фінансової техніки»: правильного визначення меж фінансування економіки та інтенсивності його проведення.

2. США почали стимулювати споживання ще в I кв. 2008 р. для уникнення економічного спаду. Тоді уряд США прийняв пакет заходів вартістю \$700 млрд., що передбачав часткове повернення податкового податку (300-1200 \$ на особу), фінансування місцевої економіки — будівництво доріг, шкіл, оплати енерговитрат, охорону здоров'я, страхування по безробіттю, виплати вчителям тощо. Показово, що статті витрат, в основному, виключають фінансування споживання імпорту. Тоді цими заходами вдалося відвернути падіння ВВП в II кв. 2008 р. і навіть збільшити його до 3.3% проти 0.9% в I кв. 2008 р. Але в III кв. 2008 р. їх дія вичерпалася і ВВП США впав (-0.5%).

3. В 2009 р. стимулюючі заходи стосуються допомоги місцевій промисловості диверсифікованих країн. У США реалізуються державні будівельні проекти через субсидювання облігацій штатів та муніципалітетів, надається допомога в розрахунках за іпотечне житло, підтримка невеликого бізнесу. Субсидювання купівлі нового автомобіля в США на 4500 \$ дало ріст виробництва в автопром'і на 20%.

Вади в стимулюванні споживання, його недостатність, що призводить до продовження падіння роздрібного товарообігу та ВВП в США з II кв. 2008 р. по II кв. 2009 р., зумовлює неуспіх і в банківському рефінансуванні, адже банки не можуть кредитувати падаюче виробництво і споживання. Виникає надлишкова ліквідність, кошти спрямовуються не в реальний сектор, а на спекулятивні товарні та фондові ринки, припиняють падіння цін на нафту до позначки близько 40 \$/барель, а згодом підвищують їх, навіть в умовах падіння обсягів споживання нафти, до 70 \$/барель, навколо яких і відбуваються спекулятивні тижневі коливання ± 5 \$/барель, з подальшим імовірним ростом цін.

Подальші напрями досліджень повинні поставити у центр наукових пошуків антикризової моделі розвитку суспільства, котрі за їх високої соціальної адаптованості забезпечать економічну і соціальну стабільність суспільству.

Список використаних джерел

1. Багратян Г.А., Кравченко І.С. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання // Фінанси України. – 2009. – №4. – с. 33-41.
2. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз // Фінанси України. – 2009. – №5. – с. 3-20.
3. Дорошенко І. Криза на ринках фінансового капіталу // Економіка України. – 2009. – №10. – с.41-53.
4. Корнєєв В. Антикризові інструменти фінансової стабілізації // Економіка України. – 2009. – №12. – с.22-34.
5. Курза Ю. Україна в світовій економічній кризі // Економіст. – 2009. – №12. – с. 6-32.
6. <http://rus.newsru.ua/finance>
7. <http://www.komersant.ru>
8. <http://www.lenta.ru/news/2008/10/02/polsin/>
9. <http://www.news.mail.ru/economics/>
10. <http://www.rg.ru/2010/02/02/obama-budget-site-anons/>
11. <http://www.rg.ru/sujet/3653/>